

Дякую викладачеві-куратору курсів ЗОШПО Омельченко Л. В., яка доброзичливо, терпляче ставилася до нас, учителів, під час курсів підвищення кваліфікації. Було важкувато саме через брак часу, але все, що ми мали зробити, ставало зрозумілим завдяки лекціям Лілії Володимирівни, матеріалам до уроків, з якими вона нам пропонувала ознайомитися. Було в радість виконувати домашні завдання за аналогією: «зроби подібне», але оригінальне. Ми відчували себе успішними і від того – щасливими. А це і є справжнє навчання – навчання, яке дарує крила, а не є кайданами зобов'язань (зроби, виконай, напиши, інакше...).

Діти знають і вміють значно менше за нас. І впевненості в собі, знань, необхідних для виконання завдання, у них найчастіше теж менше. Треба подумати, як їм допомогти і їх підтримати на шляху пізнання та самовдосконалення. Адже вони тікають від нас у комп'ютерні та телефонні ігри саме тому, що віртуальна реальність для них зрозуміліша, легша, а значить, і приємніша. Через те діти безліч разів намагаються, безглуздо витрачаючи на це свій час, досягти вищого рівня у своїй грі, забувши про наші завдання, доки ми, дорослі, думаємо про покарання для них. Вони відпочивають в іграх, але ж відомо, що можна відпочивати, міняючи види роботи, – цікавлячись новим, себе розвиваючи (самовдосконалюючись).

Якщо зробимо процес навчання доступним, цікавим, необхідним дитині, переможемо ігроманію. Інакше з дітей-ігроманів матимемо з часом дорослих, що пішли у віртуальну реальність, – нездатних гідно жити, творити не лише сьогодні, а й краще майбутнє.

Так, академічна доброчесність нам потрібна, бо учні, автоматично списуючи чуже, вчать хіба що літери грамотно використовувати. І тому «нагадування правил цитування, норм використання чужої інтелектуальної праці має бути постійною практикою в закладі освіти під час здійснення будь-яких видів освітньої діяльності» [1, с. 185]. Потрібно вчити дітей ставати творцями оригінальних текстів, розробок, проєктів. Дорослим слід щодня подавати учням приклад своєю доброчесністю.

Але головне все ж таки – зробити так, щоб наші діти, перш за все, хотіли отримувати знання, застосовували їх на практиці. Неможливо навчити того, хто вчитися не хоче. І варто надихнути школярів на виконання посильних завдань, які вони могли б прикрасити своєю творчістю, аналізом, можливо, проєктними розробками. А це вже шлях до наукових відкриттів у майбутньому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Внутрішня система забезпечення якості освіти: Абетка для директора. URL: <https://cutt.ly/ccLG62E> (дата звернення: 10.04.2021).
2. Доброчесність. URL: <https://cutt.ly/CcLJkrb> (дата звернення: 15.03.2021).

Вікторія Волошена

канд. пед. наук,
науковий співробітник відділу математичної та інформатичної освіти,
Інститут педагогіки НАПН України
(м. Київ, Україна)

ГНУЧКІСТЬ – КЛЮЧ ДО ВИЖИВАННЯ ОСВІТНЬОЇ СИСТЕМИ

Навіть зараз, коли до нас прийшло усвідомлення важливості різноманітних компетенцій, що виходять за рамки базових знань і навичок, ефективно включити

нові предмети і практичні заняття в уже усталену і перенасичену програму важко. Масштабні інновації при таких обмеженнях майже неможливі. У більшості випадків нові цілі і додаткові матеріали додають в і так перевантажений навчальний план та лише відносно небагато вчителів здатні на постійній основі виділяти час на ефективну інтеграцію в програму нових цілей освіти.

Нам знадобиться ретельно переглянути затребуваність того, чого ми вчимо, відібрати класичні дисципліни, додати актуальні сучасні предмети і зробити упор на більш цілісному навчанні – не тільки знань, а й навичок, особистих якостей і мета-навчання. Нарешті, нам буде потрібно мужність, щоб вводити інновації, виходити із зони комфорту існуючої системи і працювати в умовах невизначеності, щоб зробити краще.

Гнучкість – ось ключ до виживання в мінливому світі; це справедливо для нашого виду, і це так само справедливо для освітньої системи – колективної бази знань і умінь нашого виду. Якщо освітня система не гнучка, вона стає жорсткою. Не існує ідеальної освітньої системи, яка не потребує доопрацювання, оскільки світ продовжує змінюватися, а з ним і цілі оптимальної системи освіти. Залежно від предмета, зміни можуть відбуватися з різною швидкістю. Інший прояв гнучкості освітньої програми – це її потенціал вийти за межі класних кімнат, а також стати доступною з будь-якої точки світу на екранах комп'ютерів, віртуально. Для деяких важливих цілей навчання класні кімнати – не найоптимальніша обстановка, і існує безліч варіантів для глибокого і інтенсивного навчання за шкільними стінами. Такі неформальні варіанти включають широкий спектр позакласних програм, музеї, віртуальні екскурсії, освітні програми онлайн, цифрові міні-тести і відзнаки, стажування, виробничу практику, навчання громадської діяльності і багато іншого.

Але як ми можемо переосмислити, що в традиційних дисциплінах є важливим? Що необхідно враховувати при постійній доступності фактичних і методичних знань в інтернеті? Як нам акуратно прибрати фрагменти, що стали неактуальними, щоб звільнити місце для вивчення сучасних галузей знань і компетенцій, необхідних у XXI столітті? Відповідь полягає в перевірці кожної з дисциплін з метою виявити її ключові складові елементи; не потрібно стояти осторонь, вже оприлюднена типова освітня програма, яка містить у собі модульні освітні курси; необхідно долучатись до написання цих самих курсів, переконання директорів і вчителів працювати за ними.

Нижче спробуємо коротко проілюструвати наш напрямок думки щодо чотирьохетапної перевірки кожної дисципліни, взявши математику як приклад.

1. Ідеї та мета-ідеї

Що є ключовим в даній дисципліні? Які ідеї залишаються на довгі роки після випуску зі школи? Одним із прикладів такої ідеї в галузі математики може стати прогресія, вона знаходить застосування і в природничих, і в економічних, і навіть в гуманітарних предметах. Звичайно, ця ідея широко поширена в природничих науках, але в абстрактному вигляді вона може бути корисна навіть тим учням, які не йдуть на стезю STEM і обмежуються мінімумом математики в своєму повсякденному житті. Вона важлива, тому що це науковий спосіб думати про приріст, а прирости трапляються скрізь.

Мета-ідеї – це ідеї, які за своєю суттю є опорними в рамках дисципліни, а іноді і за її межами, в сфері інших дисциплін, а не обмежуються певною темою. В математиці однією з таких мета-ідей є доведення. Ідея обґрунтованого доведення, безумовно, може бути застосована у всіх розділах математики, але також і за її межами. Логіку доведень, закріплених в математиці, можна застосувати до аналізу

доказів, висловлених у публічній сфері, від маркетингових пропозицій до політичної риторики.

2. Прийоми, методи та інструменти

Прийоми – це формотворчі елементи кожної з дисциплін, і вони сильно розрізняються в різних областях. У математиці прийомами можуть бути: математичне моделювання; використання математичних понять, фактів, процедур і міркувань; інтерпретація результатів і висновки.

3. Розділи, підрозділи та теми

Дисципліни традиційно поділяють на розділи, підрозділи і теми. Серед них є релевантні і нерелевантні по відношенню до мінливого світу. Значення яких з них збільшується? Приклад релевантного нового розділу в математиці – «дискретна математика», де одним з підрозділів могла б стати теорія ігор.

4. Як зробити знання більш міждисциплінарними?

Оскільки знання виходять за рамки однієї дисципліни, природно розглянути способи виявлення зв'язків між областями знань. Підкреслення міждисциплінарного застосування ідей, мета-ідей, методів та інструментів є потужним способом ілюструвати ідеї і миттєво робити їх актуальними для учнів. Так, прогресії (математика) можна поставити в один ряд з складними відсотками (управління фінансами) і фінансовими бульбашками (історія, соціологія), а також із зростанням бактерій (біологія) і виснаженням ресурсів (екологія).

Якщо матеріал кожного уроку матиме справжню цінність, а не викладатися в основному тому, що це потрібно для наступного уроку або для занять в університеті, учні зможуть взаємодіяти з матеріалом і засвоювати його замість того, щоб намагатися мотивувати себе обіцянкою практичної цінності. Всі учні незалежно від того, на чому вони пізніше вирішать спеціалізуватися, отримають базу, завдяки якій зможуть грамотно залучати вузьких фахівців, які доповнять їх мислення ідеями і прийомами, ключовими для кожної дисципліни.

Вже існує багато програм, спрямованих на викладання нових дисциплін і предметів, що знаходяться на стику різних сфер знання, але для них все складніше знайти час в рамках існуючих навчальних планів. Як згадувалося раніше, традиційні дисципліни займають весь час в розкладі, але не в змозі навчити всім компетенціям, необхідним в XXI столітті. Щоб знайти для них час, нам треба переосмислити цілі, переваги та актуальність традиційних дисциплін, щоб прибрати розділи, які застаріли або стали менш корисними в наш час. Оскільки світ став настільки пов'язаним, складним і орієнтованим на взаємне співробітництво, необхідно формулювати проблеми і вирішувати завдання в міждисциплінарному модусі. Навчання ставатиме значно ефективніше, коли учні здатні зануритися в досліджувану область і знайти взаємозв'язок між окремими ідеями, досягаючи глибини і системності в своєму розумінні матеріалу і володінні навичками.

19 лютого МОН затвердило типову освітню програму для 5-9 класів [1]. Тобто, з 1 вересня 2022 року учні, які перейдуть до 5 класу, навчатимуться за новою освітньою програмою. Так передбачає реформа Нової української школи (НУШ). На основі типової навчальної програми і типового навчального плану, який є у додатках, кожен заклад освіти може моделювати і створювати власну освітню програму, яка відрізнятиметься від типової. Це так звана модульна програма. Також передбачено створення авторських освітніх програм.

Потрібно поспішати. Бо неготовність модельних навчальних програм, над якими працюють авторські колективи, це є неготовність підручників і посібників від

авторів, які повинні підготувати їх за новою типовою програмою вже на 1 вересня 2021 року для пілотів, а на 1 вересня 2022 року – для всіх інших дітей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про затвердження типової освітньої програми для 5-9 класів закладів загальної середньої освіти: наказ Міністерства освіти і науки № 235 від 19.02.2021 р. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-tipovoyi-osvitnoyi-programi-dlya-5-9-klasiv-zagalnoyi-serednoyi-osviti> (дата звернення: 12.04.2021).

Алла Курінна

канд. пед. наук, доцент,
доцент кафедри дошкільної та початкової освіти,
Запорізький національний університет
(м. Запоріжжя, Україна)

Діана Щербина

здобувач вищої освіти

ДО ПРОБЛЕМИ БУЛІНГУ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Не дивлячись на те, що зараз XXI ст., світ інноваційних технологій, люди мають майже все, що їм потрібно, але ми не одноразово зустрічаємося із тим, що діти і дорослі зіштовхуються з такою проблемою, як булінг.

О. Корміло у статті «Явище булінгу в освітньому просторі», аналізуючі останні публікації як зарубіжних (Д. Олвеус, А. Пікас, П. Рендолл, Д. Лейн, Е. Мунте, Д. Таттума тощо), так і вітчизняних (О. Барліт, А. Барліт, С. Бурова, М. Дмитренко, А. Король, О. Лавриненко, В. Панок, В. Синьов та ін) дослідників проблеми та визначаючи її термінологічне поле, вказує на інтернаціональний (досліджується вченими багатьох країн: США, Великої Британії, Канади, Норвегії, Фінляндії тощо) характер булінгу як соціально-психологічної та педагогічної категорії [1, с. 175–176].

Науковий інтерес до явища булінгу авторка пояснює не тільки масштабами насильства та агресії дітей в початковій школі і навіть в закладах дошкільної освіти (наприклад, ситуації цькування в Японії), а збільшенням кількості його проявів, на жаль, в українських школах [1, с. 175].

У Звіті про результати першого циклу загальнодержавного моніторингового дослідження якості початкової освіти «Стан сформованості читацької та математичної компетентностей випускників початкової школи закладів загальної середньої освіти» (2018 р.), проведеного Українським центром оцінювання якості освіти, зазначається, що на сьогодні в нашій країні є низка якісних (передусім психологічних) досліджень булінгу в початковій школі і проведене моніторингове дослідження не було зосереджено винятково на дослідженні питання булінгу в початковій школі, але отримані за підсумками основного етапу моніторингового дослідження дані є важливим підґрунтям для роботи дитячих психологів і педагогів [2, с. 10].

Так, психологи, визначаючи феномен булінгу у початковій школі як агресивну і вкрай неприємну поведінку однієї дитини (або групи дітей) стосовно іншої дитини, що супроводжується постійним фізичним і психологічним впливом [2, с. 12], наголошують на тому, що суть булінгу полягає не стільки в самій агресії, скільки в зневазі до жертви, бажанні її принизити. Тобто кривдник і жертва завжди перебувають на різних сходинках ієрархії (навіть якщо вона умовна й суб'єктивно-